

Landskabsudvikling og naturopfattelser i tilknytning til det danske agerland

Brandt, Jesper

Published in:
Pædagogisk Orientering

Publication date:
1984

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1984). Landskabsudvikling og naturopfattelser i tilknytning til det danske agerland. *Pædagogisk Orientering*, 1984(5/6), 26-31.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Landskabsudvikling og naturopfattelser i tilknytning til det danske agerland

Af Jesper Brandt

Voldsomme ændringer i agerlandets udseende og naturindhold er ikke noget nyt. Det har fundet sted med mellemrum i hele danmarkshistorien. De ændringer, der har fundet sted de sidste 100 år, og især siden 1950'erne har imidlertid haft en ganske markant tendens i retning af en omfattende landskabs- og naturforarmelse. Denne kan beskrives ud fra 3 hovedaspekter:

1. Tab af landskabselementer
2. Biotopisolation
3. Generel nedgang i bestand af dyre- og plantearter.

Fig. 1 viser nedgangen i agerlandets småbiotoper, dvs. hegn, diger, grøfter, skel, rabatter, moser, mergelgrave, beplantninger m.m. Der er stor forskel

fra type til type ligesom den hastighed, hvormed de er blevet nedlagt er forskellig fra egn til egn og fra type til type, men skal man give et groft overblik, kan man sige at »biotoperne er på retur, især siden 1940, de våde mere end de tørre og de små mere end de større«.

Det ses også af figuren, at der i realiteten er tale om en mere sammensat udvikling, hvor nettotallene dækker over en reel nedlæggelse af mange flere biotoper, mens andre er blevet oprettet. De opståede har til dels andre kvaliteter end de nedlagte. F.eks. består en meget stor del af de opståede tørre arelle biotoper af mindre nåletræsbeplantninger, mens de forsvundne i højere grad var løvtræsbiotoper med et

mere alsidigt dyre- og planteliv.

Det samme gælder til dels de tørre linieformede – altså for især hegnenes vedkommende (idet digerne nu næsten er forsvundet).

Dvs. at ud over at mængde og udbud i levesteder for planter og dyr er indskrænket kraftigt så er også den biologiske variation i de tilbageblevne biotoper generelt formindsket.

Herudover har det jo også betydning, at de tilbageværende biotoper er blevet mere isoleret. Spredningsbiologisk er det af afgørende betydning, at de enkelte levesteder ikke isoleres fra hinanden, og dette er vigtigere desto mindre de enkelte biotoper er.

Endelig bliver biotoperne påvirket direkte og indirekte af landbrugets aktiviteter på en måde, der også forringer levevilkårene for dyr og planter:

Direkte, når biotoperne f.eks. anvendes som recipienter for fast og flydende affald – det rammer især vådområderne. De 20% af de våde linieformede biotoper fra 1890, der er tilbage, har været udsat for hård behandling: udretning, opstemning, udnybning, grødeskæring. Dertil kommer skader forvoldt af udledning af næringsstoffer, okker og spildevand.

Fig. 1. Udviklingen i antallet af arelle og længden af linieformede småbiotoper 1890-1980. Øst-Danmark

	Våde arelle	Tørre arelle	Våde linieformede	Tørre linieformede
Nettoændring % forsvundet siden 1890	÷ 32%	+ 31%	÷ 70%	÷ 43%
% opstået siden 1890	÷ 57%	÷ 15%	÷ 80%	÷ 77%
	+ 25%	+ 46%	+ 10%	+ 34%

Kilde: Biotopgruppen RUC. Arelle biotyper karakteriseres ved hjælp af et areal, medens de linieformede karakteriseres ved deres længde.

Indirekte påvirkes de ofte også af udtørring, som følge af vandindvindning, hvilket gør at de næringsstoffer, der udvaskes optræder mere koncentreret i vandløbsvandet og derfor giver problemer med overgødskning.

Men også udviklingen *udenfor* småbiotoperne – i agerlandet – har påvirket levevilkårene for vilde dyr og planter: Dels gennem den stadigt mere omfattende mekaniske jordbearbejdning, dels gennem hele kemificeringen af landbruget, men også gennem udviklingen af afgrødesammensætningen.

Denne indirekte form for påvirkning har måske ligeså stor betydning, som selve nedgangen i mængden af småbiotoper.

En undersøgelse fra Kraghede i Vendsyssel viser f.eks. at en nedgang i bestandtætheden for en række fuglearter på mellem 12 og 84% fra 71-78 væsentligst måtte forklares gennem reduktionen i græsarealerne (altså ændring i arealanvendelsen), mens der ikke kunne påvises nogen klar sammenhæng mellem nedgangen og udviklingen i småbiotoper som læhegn, grøftekanter, vejgrøfter m.v.

Jeg tror, at man må erkende at landskabs- og naturforarmelsen er svær at bortforklare umiddelbart. Og det er derfor ikke mærkeligt at en række modtræk er fremkommet de senere år. Væsentligst er her Naturfredningslovens bestemmelser, hvor der er tendens til at anvendelsen af de mere specifikke muligheder for f.eks. at ekspropriere med henblik på fredning træder i baggrunden (især fordi det er dyrt) til fordel for de mere generelle bestemmel-

ser, især § 43 og dennes seneste udvidelse så kontrollen nu omfatter søer over 500 m², moser over ½ ha, heder over 3 ha, strandenge over 5 ha, vandløb mere end 1 ½ m brede samt en række direkte udpegede mindre vandløb. Det må dog også påpeges, at en del stadig ikke er med: stendiger, hegn, beplantninger og bevoksninger, tørre overdrev.

Når sådanne modtræk er blevet aktuelle, hænger det også sammen med, at de naturlige ændringer, der foregår i de ikke-opdyrkede dele af agerlandet i dag foregår hurtigere end tidligere: Tempoet i den naturlige succession øges på grund af dræning, overgødskning m.v., hvilket f.eks. gør, at mange kærømråder kan vokse hurtigt til med pil og tagrør. For mange biotopyper har det også fået stor betydning at græsningen i de seneste år er blevet indskrænket væsentligt.

Ud fra det forrige kunne det se ud som om den hidtidige landskabs- og naturudvikling i agerlandet kan bedømmes til objektivet at være entydigt negativ: Mere ensformighed, mindre variation i landskabelementerne – færre dyre- og plantearter. Det må alle kunne blive enige om er forkert. Og dog er det nogen ganske bestemte briller der tages på ved denne vurdering.

Forskellige gruppers vurderinger

Der er lavet en del undersøgelser over forskellige socialgruppers præferencer, hvad angår naturområder. De viser tydeligt, at de højest placerede socialgrupper foretrækker ensomt beliggende naturparkslignende landskaber,

mens de laveste socialgrupper i højere grad føler sig tiltrukket af landskaber, der byder på socialt samvær, som badestrande. De viser også, at de udvalgte landskaber har snæver tilknytning til den aktive naturanvendelse, der foretrækkes af den pågældende, og at interessen for i det hele taget at færdes i naturen er knyttet til den uddannelse eller opdragelse, man har i at anvende naturen.

Og den mest aktive naturanvendelse i agerlandet må jo nok siges at være landmandens. For ham er naturen først og fremmest pløjemarken, det er den han er forbundet med, er afhængig af og samtidig mestrer. Det er den, han ofrer sin energi på og som giver ham sit udkomme. Så når den står med bølgende korn, så er ingen natur smukkere. For den står én så inderligt nær.

Byboens naturtilknytning er af en anden art, og eftersom disse efterhånden udgør over 90% af befolkningen har det jo betydning for den generelle naturopfattelse – såmænd også landmandens. Men byboens naturtilknytning kan faktisk forstås på en ret så tilsvarende måde som landboens. Den er også forbundet med hans opfattelse af naturens samfundsmæssige funktion, selv om han måske ikke tænker så meget over det.

Lad mig give et eksempel, der måske sætter sagen på spidsen: Hvad er smukkeste – eller om man vil grimme at placere i agerlandet: En højspændingsmast eller en moderne vindmølle? De minder en del om hinanden, bortset fra at vindmøllen ofte er mere iøjnefaldende end højspændingsmasten, og

måske nok må siges at udgøre en større risiko, såfremt den løber løbsk. Alligevel kan man opleve at mange byboere, der har lagt stor energi i at bekæmpe opstilling af højspændingsmaster i naturskønne områder senere er blevet ivrige fortalere for placering af vindmøller over hele landet. Men selvmodsigelsen er faktisk kun tilsyneladende. For det, der i disse menneskers øjne gør vindmøllen smuk, er primært forståelsen for, indlevelsen i og accepten af dens funktion indenfor et naturudnyttelsessystem, som man i øvrigt føler sig engageret i og er i pagt med. Dvs. at nogle samfundsmæssige perspektiver: her vedvarende energi, decentralisering, lavteknologi m.m. medfører ikke blot en positiv indstilling til vindmøller, men også til deres tilstedeværelse i landskabet.

Lidt firkantet kan man sige, at det ikke er de abstrakte naturidealer, men den konkrete erkendelse af nytteværdien – funktionsværdien, forstået bredt – der er afgørende for vores emotionelle vurdering af landskabet. Men når nytteværdien – eller funktionsværdien – skifter karakter, er det ikke altid at følelserne følger med. For sådanne funktionsskift sker hurtigt og markant i vor tid.

Der er langt fra den massive opslutning bag hedens opdyrkning og til den nidkære interesse, der idag knytter sig til sikringen af de resterende hedeområder. Nok specielt for den bondestand og det hedeselskab der fra at være helte i en national bevægelse idag nærmest må se sig som hovedanklagede i en folkesag for sikring af hedeområ-

dernes bevarelse må dette skift være svært. Det samme gælder de, der har vundet nyt land, og de, der har tørlagt sumpede områder.

Modeluner kan man næppe kalde disse skift. Derimod har bestræbelser på udvidelse af landbrugsarealet simpelthen ikke samme betydning idag, og slet ikke sammenlignet med de andre interesser af især rekreativ art, der idag banker på. Dette præger i høj grad udviklingen af det dominerende natursyn i samfundet.

Spørgsmålet er om vi bevæger os imod en polarisering af forskellige socialgruppers natursyn, med de produktive erhvervs – især landbrugets – natursyn præget af den aktive produktive vekselvirkning med naturen på den ene side, og byerhvervenes – især hele ser-

vicesektorens – natursyn præget af behov for variation og oplevelsesrigdom snarere end af forståelse for hvorledes den produktive naturanvendelse bidrager til opfyldelsen af også deres menneskelige behov, på den anden side.

Nogle ting, ikke mindst den standende planlægningsmæssige konflikt omkring landbrugs- og naturfredningsinteresser kunne tyde på det. Her er det jo en udbredt opfattelse i begge lejre, at denne konflikt kun kan løses ved en prioritering af arealanvendelsen i de enkelte områder: Groft sagt enten landbrug, eller fredning. Men gud ved, om ikke begge parter forregner sig. Om ikke polariseringen blot også er et overgangsfænomen. For samfundsøkonomisk vil man formentlig ikke i fremtiden kunne tillade sig at anvende

vore sparsomme arealer blot til enkeltformål, og ideologisk tror jeg også, at bykulturens natursyn vil trænge ind blandt både landbrugere og naturfredere i et omfang, som sikkert vil vække undren både på Axelborg og i Amaliegade.

Samfundets rigdom bestemmes jo når alt kommer til alt af vores evne til at forbinde mulighederne i det omgivende miljø med de menneskelige behov – altså udnytte miljøet stadigt mere intensivt. Men at udnytte arealerne til ét formål hver for sig, det er ikke udtryk for en intensiv arealanvendelse, hvis man faktisk er i stand til at udnytte samme arealer til flere formål samtidigt. Og det vil man teknisk og administrativt i stigende grad kunne gøre bl.a. ved at skabe en bedre arealmæssig koordinering af sektorplanlægningen – så f.eks. det vand, der i bymæssige områder løber fra tage og veje til kloaksystemet ikke blot sendes ud i havet som spildevand, men i stedet sikres som vandressource til bl.a. landbruget gennem nedsivning til grundvandet. Tilsvarende vil man også i stigende udstrækning både teknisk og administrativt kunne mestre at indrette landbrugsproduktionen, så agerlandet også vil kunne imødekomme fredningsmæssige og rekreative behov. Men naturligvis betyder det også, at landbrugsøkonomiske interesser vil blive vægtet mod andre hensyn.

Heller ikke fredningsplanlæggerne vil få let ved at fastholde den konserverende linie i planlægningen. Dels tvinges de til i stadigt større omfang at tage hensyn til andre interesser – om ikke

landbrugsmæssige så rekreative – de bliver tvunget til at være mere folkelige, og er jo faktisk allerede også blevet det, – men de bliver formentlig også tvunget til at revidere deres natursyn og erkende, at ikke mindst i et så gennem-kulturskabt landskab som det danske er det afgørende at også landskabslementer, der søges bevaret i en frednings- eller rekreativ sammenhæng, faktisk har en form for »funktionsmæssig realisme« – at den opfylder et formål som nyder bred samfundsmæssig anerkendelse. Sikrer man ikke det, så mister landskabsforvaltningen sin jordforbindelse, – og vil i realiteten blive fejlet til side.

Det ville f.eks. være tilfældet, hvis man fredede mergelgravene. Så det vil næppe være anbefalelsesværdigt. På den anden side er de ikke uden betydning for plante- og dyrelivet. Så man kunne måske forvalte landskabet ved at sikre dem som vist på figuren nedenfor:

Fig. 2. Udviklingen i biotopmønsteret i et typisk sjællandsk landbrugsområde fra 1890 til 1984 og måske 1990. Kan udviklingen vendes ved at biotoperne flyttes, så de er til mindre gene for landbrugsdriften og samtidigt bliver lagt, så de giver bedre levevilkår for vilde planter og dyr?

I regionalplanlægningen kunne man godt forestille sig, at man på baggrund af kendskabet til økologiske, rekreative og produktionsmæssige overvejelser kunne udvikle normer for biotopmønstrets tæthed og sammensætning. Det kunne tage form af en slags biotoptæthedsindex for et givet område, indenfor hvilket den konkrete biotopforvaltning så kunne administreres smidigt i forhold til de landbrugsøkonomiske udviklingstræk, samtidigt med at normerne for biotopmønstret opretholdtes.

Ud fra et sammenfald mellem spredningsbiologiske og rekreative interesser opererer man jo i planlægningen i hovedstadsområdet med fastlæggelsen af en række kerneområder som forbindes via spredningskorridorer. Det var en anden måde at tilgodese disse interesser på.

Afgørende er imidlertid, at den politik der lægges for varetagelse af de fredningsmæssige og rekreative interesser dels ikke isoleres fra de landbrugsmæssige interesser og dels tager deres udgangspunkt i en aktiv naturanvendelse.

